

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

معماری شعر معاصر

با نگاهی به ۴۰ اشعار نیما، ا. بامداد
و نمایندگان جریان‌های شعرک پس از نیما

مجید بالدران

سازمان	:	بالدران، مجید، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور	:	معماری شعر معاصر با نگاهی به اشعار نیما، ابامداد و نمایندگان جریان‌های شعری پس از نیما/ مجیدحسین بالدران.
مشخصات نشر	:	تهران: سایه گستر، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	۱۶ ص.
شابک	:	۹۷۸-۹۶۴-۵۰۲-۶۴۴-
موضوع	:	روش، ۱۳۳۸ - ۱۳۴۱، مستعار - نقد و تفسیر
موضوع	:	شعر فارسی - قرن ۱۴ - تاریخ و نقد
موضوع	:	شعر آزاد - قرن ۱۴ - تاریخ و نقد
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۵ ب ۲م ۸۲۸۵/۶ P1.
رده بندی دیویی	:	۱/۶۲۶۸
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۶۰۹۳۲۹

انتشارات سایه گستر
www.sayegostarpub.com

آدرس: قزوین، چهارراه نادری، جنب داروخانه قانون، پلاک ۳۱۰، طبقه ۲ ☎ ۰۲۳-۰۲۲۲۲۰۰۵-۰۲۸

- نام کتاب: معماری شعر معاصر
- با نگاهی به اشعار نیما، ابامداد و نمایندگان جریان‌های شعری پس از نیما
- پژوهش و نگارش: مجید بالدران
- ویراستار: فاطمه شریف‌نژاد
- نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۵
- صفحه‌آرا: مرضیه طاهری - لیلا نظری
- شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه
- قیمت: ۸۰۰۰ تومان
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: عمران
- شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۰۲-۶۴۴-۶

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۹	پیشگفتار
	فصل اول: نیما، آغازگر بزرگی
۱۳	سرآغاز
۱۴	نیما، آغازگر بزرگی
۱۵	افسانه، تحولی بزرگ
۱۵	نظر نیما در باب شعر سنی
۱۸	دیدگاه نیما درباره‌ی ساختن شعر
۲۱	نیما و فرمالیسم
۲۶	اولین شعر چندصدایی ایرانی
۳۰	آفرینش شعر ساختمانمند
۳۱	چگونگی آفرینش نیما در عرصه فرم
۳۳	نگاهی فرم‌گرا به شعر مهتاب
۳۷	شکل درونی شعر و ساخت دیالکتیکی
۳۹	کشمکش درونی، یک الگوی موفق
۴۳	ترسیم شعر «تو را من چشم در راهم»

فصل دوم: بامداد، مرد روشن‌گوچه‌ها

۵۱	نام نگاشت و شعر تجسمی
۵۳	«شکل اندام‌وار»، پیشینه‌ای برای شعر فرمالیستی

۵۴	 شکل، بازتاب محتوا
۵۶	 بند جایگزین بیت
۶۲	 نگاهی به واج آرایی در شعر سپید شاملو
۶۷	 نام نگاشت‌ها
۶۹	 تقطیع شعر از نظر نوشتار
۷۰	 ترتیب کلمات در محور عمودی کلام
۷۳	 ترتیب کلمات در سوافق کلام
۷۶	 اختصاص فضایی، باز ایستادگی به واژه
۷۷	 تناسب و تقابل عناصر در شعر شاملو
۷۸	 اهمیت شکل ذهنی
۷۹	 رازهای آشنایی‌زدایی
۸۰	 لباس فرم بر تن معنا
۸۳	 تناسب و تقابل موتیف‌ها
۹۵	 آجرهای ساختمان اشعار شاملو
۹۶	 شنیدن کی بود مانند دیدن؟
۹۷	 اول نوشتار، سپس گفتار
۱۰۰	 کلمه طلایی‌تر از جمله
۱۰۴	 برجسته‌سازی‌های یک شعر رفیع
۱۰۸	 از گذشته تا هنوز
۱۱۰	 چرا دره‌های یوش؟
۱۱۱	 زمینه‌های ایجاد فرمالیسم
۱۱۱	 کولریج: «شکل اندام‌وار»
۱۱۲	 تی.اس.الیوت: «نظریه‌ی غیرشخصی بودن شعر»
۱۱۳	 یاکوبسن و اصول تعادل
۱۱۸	 بهترین مدل نوشتاری شعر شاملو

۱۹	 طرحی درخشان
۲۶	 نگاهی دیگر به موسیقی در شعر شاملو
۲۹	 چگونگی جدانویسی در شعرهای شاملو
۴۲	 ترسیم شعر محقق

فصل سوم: حنجره‌های شرقی نیمایی

۴۳	 نوآوری در شعر
۴۷	 ناگاشت‌هایی از شعر نیمایی
۴۸	 منوچهر شفیعی کدکنی
۴۹	 احمد شاملو / چند شعر نیمایی
۵۰	 مهدی اخوان ثالث
۵۳	 فروغ فرخزاد
۵۴	 سهراب سپهری
۵۴	 نصرت رحمانی

فصل چهارم: از موج نو تا تفاوض

۵۷	 راه‌های در راه
۵۸	 شعر موج نو
۵۸	 فرم در شعر «موج نو»
۵۹	 نحوه‌ی ستونی‌نویسی
۶۵	 شعر حجم
۶۸	 استفاده‌های خاص از فعل با توجه به وضعیت فرم
۷۰	 «شعر چریکی»
۷۲	 شعر دیداری (کانکریت)
۷۴	 انواع شعر کانکریت
۸۳	 شعر پلاستیک

۱۸۶	 شعر موج ناب
۱۸۶	 زویری کوتاه بر جرقه‌ای با عنوان «شعر ناب»
۱۸۷	 بیستی‌های شعر ناب
۱۸۸	 ۱۳۵ الی ۱۳۹۱
۱۹۰	 شعر گفتار
۱۹۰	 رسی / سمارت در چند شعر سیدعلی صالحی
۱۹۱	 شعر متفاوت!!
۱۹۳	 شعر دیداری دهه ۸۰
۱۹۳	 شعر دیداری یا عینی و شعر تصویری
۱۹۴	 صوت شعر دیداری و تصویر
۱۹۵	 شعر تجسمی / شعر کانکریت جدید
۱۹۶	 کاشی (عکاسی و شعر)
۱۹۷	 واندیدنی
۱۹۹	 شعر دیجیتالی
۲۰۰	 ناهای به ۷ شعر تجسمی در دهه‌ی ۸۰
۲۰۱	 پایان
۲۰۳	 ابع و مآخذ

پیش‌گفتار

«دریا به جرعه‌ای که تو از چاه خورده‌ای حسادت می‌کند.»

احمد شاملو

شعر هم در گار باز جنبه‌های شکل‌شناسی و سودجویی از «نام نگاشت‌ها» در جای جای سطرهای کوتاه بلند خود، مجموعه‌ی بی‌بدلی از نوآفرینی‌ها و نوگرایی‌های زیباشناختی است که تاکنون کمتر به آن پرداخته شده است.

هدف اصلی این پژوهش بررسی این مطلب است که آیا شاعران نوپرداز شعر معاصر به «اقتصاد کلمه» و «انتزاعی کلمه» در نحوه‌ی نگارش شعر خود توجه داشته‌اند و در صورت مثبت بودن این پاسخ، چگونه و با چه رویکردهایی این مهم صورت گرفته است.

از روزگاران قدیم تاکنون همیشه مسأله‌ی «هنر» خط و آفرینش زیبایی به وسیله‌ی آن برای انسان مطرح بوده، به ویژه در کشورهای اسلامی و از همه مهم‌تر ایران، چرا که هنر پیکرتراشی، نقاشی و موسیقی امکان فعالیت زیادی داشت، بنابراین مسلمانان از به خط به عنوان هنر نگرستند و خطوط مختلف بسیار زیاده‌ای ابداع کردند. امروز هر بعضی از نقاشان مدرن، به خط به عنوان وسیله‌ای برای آفرینش زیبایی توجه دارند (وحیدیان کامیار/۱۳۷۶ در قلمرو زبان فارسی/ص ۶۲)

در خط نستعلیق در واژه‌ی شمشیر به ویژه در هجای اول، خود شمشیر دیده می‌شود

و در واژه‌ی «نان» حرف «ن» قرص نان را تداعی می‌کند، در واژه‌ی «واس» ب

نقطه نستعلیق «س» شبیه به خود داس است و از جمله می‌توان واژه‌های «دشت» و «کوه» که دو کلمه‌ی متضاد هستند را مثال زد که به ترتیب، پستی و بلندی را فرا یاد می‌آورد. نام نگاشت‌هایی که شکل کلمه یا حروف آن‌ها بر معنی دلالت می‌کرد، از جنگ دوم جهانی اساس نوعی شعر قرار گرفت به نام «شعر تجسمی»؛ در این نوع شعر، شکل کلمات و حروف طوری قرار می‌گیرد که بر موضوع شعر دلالت می‌کند. معنی را بهاء عینی میان صورت عینی و معنا وجود دارد. شعر تجسمی یا دیداری در تحقیق دنباله‌ی اشعار هندسی، مانند مشجر، مطیر و مدور است. شعر تجسمی در غرب به صورت حکاک بر روی اجسام مختلف نیز به کار رفته است. اهمیت شعر تجسمی در این است که علاوه بر معانی در از طریق واژه‌ها در دستور زبان می‌آید، رابطه‌ی عینی نیز که رابطه‌ای طبیعی است، بیان قدرت دیداری و معنی وجود دارد. (همان/ص ۷۱)

تردید نیست که در میان شاعران مختلف شعر معاصر، احمد شاملو در نوشتار شاعر خود سلیقه‌ای خاص دارد و این نوع نوشتار در اشعار او یکی از شیوه‌های عادت دایی و برجسته‌سازی در شعر شاملویی است. نمونه‌ای که از یک طرف بر توازن تلامی و از طرف دیگر بر پیام‌های معنایی آن می‌افزاید.

یکی از انگیزه‌های وی در این نوع از نوشتار، همانند به حفظ ریتم در موسیقی است. شیوه‌ی نگارش شعرهای سپید به خصوص بعد از مجموعه‌ی «باغ بینه»، خواننده را وادار می‌دارد تا در خواندن شعر، رعایت قطع و وصل کلام را بکند و در نتیجه شعر را چنان که منظور نظر شاعر است بخواند و از این رهبر، ضرب آهنگ شعر را دریابد.

نکته‌ی دیگری که در این نوشتار به چشم می‌خورد، قرار دادن کلمات هم وزن و هم قافیه در جایی است که موقعیت چشم‌گیر آن توجه خواننده را جلب کند و خواننده از این هماهنگی غافل نشود. گاهی این طرز نوشتار به نوعی، ایجاد تناسب در مکان می‌کند و نوعی احساس وزن از راه حس بینایی را در پی دارد.

این پژوهش نگاهی به این گونه نوآوری‌ها در حیطه‌ی شعر معاصر دارد. علاوه بر علاقه‌ی قلبی و انس ۲۵ ساله با مجموعه‌ی عظیم شعر معاصر، در پی دنبال‌کردن این پژوهش‌ها در سرودن و نگارش سطرهای شعر معاصر به خصوص

در اشعار نیما یوشیج و احمد شاملو به مثابه دو چهره‌ی نوپرداز، مبدع، راهگشا و زیبایی‌آفرین در حیطه‌ی زبان پارسی و شعر مدرن آن وجود دارد و این رازها چگونه به متن شعر بازتابانده شده و با پیشنهاد استاد ارجمند جناب آقای دکتر طاهری این موضوع را برگزیدیم. در ابتدا به مطالعه‌ی معدود کتبی که در این زمینه، تدوین شده بود پرداختیم، پس از آن بارها و بارها با مراجعه به کتاب‌های مختلف شعر این دو شاعر تراز نوین و دیگر شاعران معاصر بر آن شدم تا بیش از پیش با سبک و سیاق معماری ساختاری شعر معاصر آشنا شوم. سپس با فیش‌برداری از نکات مورد نظر در نهایت یافته‌های خود را در چهار فصل مجزا طبقه‌بندی کردم.

در فصل اول تئوری‌های ادبی نیما یوشیج، آغازگر بزرگ شعر معاصر در «حرف‌های همسان»، ارتباط دیدگاه او با فرمالیسم و معماری چند شعرش مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین اولین شعر چندصدایی ایرانی، چگونگی آفرینش نیما در عرصه‌ی فرم، شکل زرونی شعر و ساخت دیالکتیکی، کشمکش درونی، به عنوان یک الگوی موفق و دیدگاه نیما ریه ساختمان شعر، تجزیه و تحلیل شده است.

در فصل دوم اشعار احمد شاملو (فصل بامداد) مرد روشن کوچه‌ها، سوژه‌ی اصلی این پایان‌نامه است. با تعریف نام نگاشت شعر با جسمی و «شکل اندام‌وار»، پیشینه‌ای برای شعر فرمالیستی را بررسی کرده‌ایم. این سه شکل، از تاب محتواسـت و در شعر معاصر «بند» جایگزین «بیت» شده است. نگاهی به وادی در شعر سپید شاملو، ترتیب کلمات او در محور عمودی کلام و تقطیع شعر از نام نوشتار با اهمیت شکل ذهنی عجین شده است. در ادامه با مروری بر آرای کولریج، تالس، ایوت و رومن یا کوپسن سه چهره‌ی اصلی فرم‌گرا دو نظریه‌ی مهم و اساسی «شکل اندام‌وار» و «نظریه‌ی غیرشخصی بودن شعر» را مدنظر قرار داده‌ایم. بهترین مدل نوشتاری شعر شاملو نیز در این بخش معرفی شده است.

در فصل سوم، حنجره‌های شرقی نیمایی نوآوری در شعر با نام نگاشت‌هایی از شعر نیمایی معرفی شده است.

در این بخش با مرور کوتاه معماری شعر شاعرانی همچون محمدرضا شفیعی کدکنی، احمد شاملو، مهدی اخوان ثالث، فروغ فرخزاد، سهراب سپهری، نصرت رحمانی

و حمید مصدق پرداختیم تا تأثیر معماری شعر در سروده‌های نیمایی و استفاده از این ترفند ادبی در این گونه از اشعار نیز مشخص شود.

و سرانجام در فصل چهارم با معرفی کوتاهی از نحله‌های مختلف شعر معاصر از دهه‌ی چهل تاکنون به ترتیب سیر شعر موج نو، شعر حجم، شعر دیداری (کانکریت) شعر چرکی، شعر پلاستیک، موج ناب، شعر گفتار و شعر متفاوت را به نظاره نشسته و نمونه‌هایی از این گونه اشعار را مورد بررسی قرار داده‌ایم.

واقعیت این است که یکی از مشکلات پیشروی این پژوهش، کمبود منابع مدون بود؛ به گونه‌ای که تنها دو کتاب «در قلمرو زبان فارسی» دکتر وحیدیان کامیار و «تا نظم هندسی واژه‌ها» دکتر حمید طاهری، حقوقی مستقیماً به این موضوع اشاره داشتند و دیگر منابع، مقالات و نظریات پراکنده در مجلات و سایت‌های ادبی است. هم‌چنین اشارات، راهنمایی‌ها و نکته‌های استاد ارجمند دکتر حمید طاهری، چراغ راه این تحقیق بوده است.

از این استاد گرانقدر به خاطر همراهی‌اش در تمام مراحل پژوهش و از جناب آقای مافی مدیر خوش ذوق و نواندیش انتشارات «ایه‌گستر» قزوین که امکان چاپ این کتاب به سعی ایشان فراهم شد؛ نهایت سپاس‌گزاری را دارم و از ناوندگان برای هر دو عزیز، آرزوی سعادت و سلامتی را خواهانم.